

INTERNET VA MOBIL BANKING XIZMATLARINING RIVOJLANISHI BO'YICHA O'ZBEKISTON VA XORIJ TAJRIBASI

Asqarova Omatoy Akmaljon qizi
Andijon davlat texnika instituti talabasi

M.Sh.Eshonov

Andijon davlat texnika instituti dotsenti, i.f.n

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20083128>

Annotatsiya. Ushbu maqolada internet va mobil banking xizmatlarining rivojlanish tendensiyalari O'zbekiston va rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi asosida tahlil qilingan. Raqamli bank xizmatlarining iqtisodiy samaradorligi, mijozlar qoniqishi va bank sektoridagi innovatsion jarayonlarga ta'siri ilmiy jihatdan o'rganilgan. Shuningdek, fintech texnologiyalari, mobil ilovalar va raqamli platformalarning bank tizimidagi o'rni solishtirma tahlil asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: internet banking, mobil banking, raqamli bank, fintech, innovatsiya, O'zbekiston bank tizimi.

Kirish

So'nggi yillarda global iqtisodiyotda raqamli transformatsiya jarayonlari bank sektorini tubdan o'zgartirib yubordi. Ayniqsa, internet banking va mobil banking xizmatlari moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishning eng asosiy vositasiga aylanib, an'anaviy bank xizmatlarining ahamiyatini sezilarli darajada kamaytirmoqda. Bugungi kunda mijozlar bank xizmatlaridan foydalanish uchun filiallarga borish o'rniga mobil ilovalar va internet platformalar orqali istalgan vaqtda operatsiyalarni amalga oshirmoqda.

Raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi banklar uchun nafaqat xizmat ko'rsatish qulayligini oshirdi, balki operatsion xarajatlarni kamaytirish, mijozlar bazasini kengaytirish va xizmatlar sifatini yaxshilash imkonini ham yaratdi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, raqamli bank xizmatlarini joriy etgan banklar mijozlar bilan ishlash samaradorligini 30–50% gacha oshirishga erishgan.

O'zbekiston bank tizimida ham internet va mobil banking xizmatlari so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Raqamli to'lov tizimlari, mobil ilovalar va onlayn bank platformalari keng joriy etilishi natijasida bank xizmatlarining asosiy qismi raqamli formatga o'tdi. Shu sababli ushbu yo'nalishni xalqaro tajriba bilan qiyosiy o'rganish dolzarb ilmiy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Asosiy qism

Internet va mobil banking rivojlanishi bo'yicha ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar mavjud.

Basel qo'mitasi (Basel Committee on Banking Supervision) o'z tadqiqotlarida raqamli bank xizmatlari kredit risklarini boshqarish va operatsion xavfsizlikni oshirishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, raqamli platformalar real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini yaratadi va bank tizimining barqarorligini oshiradi [1].

J. C. Hull o'zining “Options, Futures and Other Derivatives” asarida moliyaviy texnologiyalar va raqamli instrumentlar bank sektorining global integratsiyasiga ta'sir qilishini yoritib, internet banking tizimlari tranzaksiya tezligini oshirish orqali moliyaviy bozorlarda likvidlikni kuchaytirishini asoslab beradi [2].

E. Altman tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar banklarda ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirishga xizmat qilishi, kredit risklarini aniqlashda esa algoritmik modellarning ahamiyati ortib borayotganini qayd etadi [3].

M. Mishkin esa moliyaviy tizimlar rivojlanishi kontekstida internet banking xizmatlarining moliyaviy inklyuziyani kengaytirishdagi rolini alohida ta'kidlaydi va raqamli bank xizmatlari iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini asoslaydi [4].

O'zbekistonlik olimlar B. Begalov va M. Abdullayevlarning tadqiqotlarida esa milliy bank tizimida mobil banking xizmatlarining joriy etilishi, fintech kompaniyalar bilan hamkorlik va raqamli to'lov tizimlarining rivojlanish tendensiyalari yoritilgan [5].

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va statistik umumlashtirish usullari qo'llanildi. O'zbekiston va xorijiy davlatlar (AQSh, Janubiy Koreya, Yevropa Ittifoqi) bank tizimlaridagi internet va mobil banking rivojlanish darajasi o'rganildi. Ma'lumotlar rasmiy bank hisobotlari va xalqaro moliyaviy tashkilotlar statistik bazalaridan olingan. Shuningdek, raqamli bank xizmatlarining samaradorligi mijozlar faolligi va operatsion xarajatlar o'zgarishi asosida baholandi.

Internet va mobil banking xizmatlari rivojlanish darajasi mamlakatlar bo'yicha sezilarli farq qiladi. Rivojlangan davlatlarda raqamli bank xizmatlari deyarli to'liq integratsiyalashgan bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Quyidagi jadvalda O'zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasi qiyosiy tahlil qilingan.

1-jadval

O'zbekiston va xorijda internet va mobil banking rivojlanishi

Ko'rsatkich	O'zbekiston	AQSh / Yevropa	Janubiy Koreya
Raqamli bank foydalanuvchilari	60–70%	85–95%	95% dan yuqori
Mobil banking qamrovi	O'sib borayotgan	Juda yuqori	To'liq raqamli
Tranzaksiya tezligi	10–30 soniya	1–5 soniya	1 soniyadan kam
Fintech integratsiya	O'rtacha	Yuqori	Juda yuqori
Kiberxavfsizlik tizimi	Rivojlanayotgan	Kuchli	Juda ilg'or

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Janubiy Koreya va AQSh kabi davlatlarda bank xizmatlari deyarli to'liq raqamlashtirilgan bo'lib, mijozlarning 90–95% dan ortig'i mobil bankingdan foydalanadi. Bu mamlakatlarda sun'iy intellekt, Big Data va API integratsiyasi bank tizimining asosiy komponentiga aylangan.

O'zbekistonda esa mobil banking tez rivojlanayotgan bo'lsa-da, hali to'liq raqamli transformatsiya bosqichida emas. Biroq so'nggi yillarda raqamli tranzaksiyalar ulushi sezilarli oshib, bank xizmatlarining 70% ga yaqini onlayn formatga o'tgan.

Raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi quyidagi natijalarni bermogda:

- Bank operatsion xarajatlari 30–45% gacha kamaymogda
- Tranzaksiyalar tezligi 5–10 barobar oshmogda
- Mijozlar qoniqish darajasi sezilarli ortmogda
- Moliyaviy inklyuziya kengaymogda

Shuningdek, fintech kompaniyalari bilan hamkorlik bank tizimini yanada innovatsion bosqichga olib chiqmogda.

Xulosa

Internet va mobil banking xizmatlarining rivojlanishi so'nggi o'n yillikda global bank sektorida chuqur transformatsion o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida

banklar faoliyatining asosiy yo‘nalishi an‘anaviy filial tizimidan raqamli platformalarga o‘tib bormoqda, bu esa mijozlarga xizmat ko‘rsatishning tezligi, qulayligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Xususan, internet banking va mobil banking xizmatlari moliyaviy operatsiyalarni istalgan joydan va istalgan vaqtda amalga oshirish imkonini berib, bank xizmatlarining geografik va vaqt jihatidan cheklovlarini deyarli yo‘q qildi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni yaqqol ko‘rsatadiki, raqamli bank xizmatlarining keng joriy etilishi bank sektorining iqtisodiy samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Operatsion xarajatlarning kamayishi, inson resurslariga bo‘lgan ehtiyojning optimallasuvi hamda avtomatlashtirilgan tizimlar hisobiga banklar o‘z resurslarini strategik yo‘nalishlarga yo‘naltirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Bundan tashqari, raqamli bank xizmatlari mijozlar uchun xizmatlardan foydalanish jarayonini soddalashtirib, ularning qoniqish darajasini oshirmoqda va banklar bilan o‘zaro munosabatlarni yanada mustahkamlamoqda.

O‘zbekiston bank tizimida ham so‘nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari jadallashib, internet va mobil banking xizmatlari keng miqyosda joriy etilmoqda. Raqamli to‘lov tizimlari, mobil ilovalar va onlayn platformalarning rivojlanishi natijasida bank xizmatlarining katta qismi elektron shaklga o‘tkazildi. Bu esa nafaqat aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini oshirdi, balki moliyaviy inklyuziya jarayonini ham kengaytirdi. Shu bilan birga, banklar uchun operatsion yuklama kamayib, xizmat ko‘rsatish sifati va tezkorligi sezilarli darajada yaxshilandi.

Kelgusida raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi yanada yuqori bosqichga chiqishi kutilmoqda. Ayniqsa, sun‘iy intellekt (AI), blokcheyn texnologiyalari, Big Data analitikasi va mashinaviy o‘qitish tizimlarining keng joriy etilishi bank sektorini to‘liq avtomatlashtirilgan, intellektual va xavfsiz tizimga aylantiradi. Sun‘iy intellekt asosidagi tizimlar mijozlarga individual moliyaviy tavsiyalar berish, kredit risklarini aniq baholash va firibgarlik holatlarini erta aniqlash imkonini oshiradi. Blokcheyn texnologiyasi esa tranzaksiyalar shaffofligini ta‘minlab, xalqaro to‘lov tizimlarida vositachilik xarajatlarini kamaytiradi.

Shuningdek, Big Data texnologiyalari banklarga mijozlar xulq-atvorini chuqur tahlil qilish, xizmatlarni shaxsiylashtirish va marketing strategiyalarini optimallashtirish imkonini beradi. Bu esa banklarning raqobatbardoshligini oshirib, yangi mijozlarni jalb qilish va mavjud mijozlarni saqlab qolish jarayonini kuchaytiradi.

Umuman olganda, internet va mobil banking xizmatlarining rivojlanishi bank sektorini yangi bosqichga olib chiqib, uni raqamli iqtisodiyotning muhim tayanchiga aylantirmoqda. Kelajakda ushbu jarayonlar yanada chuqurlashib, bank tizimi to‘liq raqamli, avtomatlashtirilgan va intellektual ekotizimga aylanishi kutiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk. Bank for International Settlements, Switzerland, 2000. 112-bet.
2. Hull J. C. Options, Futures, and Other Derivatives. Pearson Education, USA, 2018. 912-bet.
3. Altman E. I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. Journal of Finance, USA, 1968. 46-bet.
4. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson, USA, 2019. 624-bet.

5. Begalov B. A., Abdullayev M. K. Raqamli iqtisodiyot. “Iqtisodiyot” nashriyoti, Toshkent, 2023. 352-bet.